

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

PHẠM VĂN DỰ

TIỂU THUYẾT *MẪU THƯỢNG NGÀN*
VÀ *ĐỘI GẠO LÊN CHÙA* CỦA NGUYỄN XUÂN KHÁNH
TỪ GÓC NHÌN LÝ THUYẾT CỔ MẪU

LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HỌC VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM

THÁI NGUYÊN - 2018

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

PHẠM VĂN DỰ

**TIÊU THUYẾT *MẪU THƯỢNG NGÀN*
VÀ *ĐỘI GẠO LÊN CHÙA* CỦA NGUYỄN XUÂN KHÁNH
TỪ GÓC NHÌN LÝ THUYẾT CỔ MẪU**

Ngành: Văn học Việt Nam

Mã số: 8.22.01.21

**LUẬN VĂN THẠC SĨ
NGÔN NGỮ, VĂN HỌC VÀ VĂN HÓA VIỆT NAM**

Người hướng dẫn khoa học: PGS.TSKH. Bùi Mạnh Nhị

THÁI NGUYÊN - 2018

LỜI CAM ĐOAN

Tôi xin cam đoan luận văn: “Tiểu thuyết *Mẫu thượng ngàn* và *Đội gạo lên chùa* của Nguyễn Xuân Khánh từ góc nhìn lý thuyết cổ mẫu” là kết quả nghiên cứu của riêng tôi, hoàn toàn không sao chép của bất cứ ai. Các kết quả của đề tài là trung thực và chưa được công bố ở các công trình khác.

Nội dung luận văn có sử dụng tài liệu, thông tin được đăng tải trên các tác phẩm, tạp chí, các trang web theo danh mục tài liệu tham khảo của luận văn.

Nếu sai tôi xin hoàn toàn chịu trách nhiệm.

Thái Nguyên, tháng 7 năm 2018

Tác giả luận văn

Phạm Văn Dự

LỜI CẢM ƠN

Để hoàn thành đề tài luận văn, ngoài sự cố gắng và nỗ lực của bản thân, tôi nhận được sự giúp đỡ tận tình của thầy cô, gia đình và bạn bè. Tôi xin gửi lời cảm ơn chân thành đến:

- Thầy giáo PGS. TSKH Bùi Mạnh Nhị đã hướng dẫn tận tình, đầy đủ, chu đáo và đầy tinh thần tâm huyết trong toàn bộ quá trình hoàn thành luận văn.

- Quý thầy cô khoa Ngữ văn và Phòng Sau Đại học, Trường Đại học sư phạm, Đại học Thái Nguyên đã giúp đỡ và tạo mọi điều kiện thuận lợi cho em thực hiện đề tài luận văn này.

- Gia đình, bạn bè đồng nghiệp đã động viên và nhiệt tình giúp đỡ em trong suốt thời gian hoàn thành luận văn.

Thái Nguyên, tháng 7 năm 2018

Tác giả luận văn

Phạm Văn Dự

MỤC LỤC

LỜI CAM ĐOAN.....	i
LỜI CẢM ƠN.....	ii
MỤC LỤC	iii
PHẦN MỞ ĐẦU	1
1. Lí do chọn đề tài	1
2. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu	3
3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu	4
4. Lịch sử vấn đề.....	4
5. Phương pháp nghiên cứu	5
6. Đóng góp của luận văn.....	5
7. Cấu trúc của luận văn	6
PHẦN NỘI DUNG	7
Chương 1. SƠ LƯỢC VỀ VIỆC NGHIÊN CỨU VĂN HỌC TỪ LÝ	
THUYẾT CỔ MẪU	7
1.1. Tổng quan về tình hình nghiên cứu văn học từ lý thuyết cổ mẫu	7
1.1.1. Nghiên cứu phê bình văn học trên thế giới từ góc nhìn lý thuyết cổ mẫu	7
1.1.2. Tình hình nghiên cứu phê bình văn học ở Việt Nam từ góc nhìn lý thuyết cổ mẫu	13
1.2. Lý thuyết cổ mẫu	16
1.2.1. Định nghĩa cổ mẫu	16
1.2.2. Các tính chất của cổ mẫu	20
1.2.3. Phân loại cổ mẫu	21
1.2.4. Giá trị của cổ mẫu.....	23
1.3. Phương pháp tìm và phân tích cổ mẫu trong văn học.....	24
Tiểu kết chương 1	27

Chương 2. TIỂU THUYẾT <i>MẪU THƯỢNG NGÀN, ĐỘI GẠO LÊN CHÙA</i>	
VÀ HƯỚNG NGHIÊN CỨU TỪ LÝ THUYẾT CỔ MẪU.....	28
2.1. Về nhà văn Nguyễn Xuân Khánh.....	28
2.2. Đặc điểm sáng tác của Nguyễn Xuân Khánh.....	30
2.3. Tiểu thuyết <i>Mẫu Thượng ngàn, Đội gạo lên chùa</i> của Nguyễn Xuân Khánh trong tiến trình đổi mới của tiểu thuyết Việt Nam từ sau năm 1986. ..	34
2.4. Các hướng vận dụng lý thuyết cổ mẫu và tiếp cận <i>Mẫu thượng ngàn, Đội gạo lên chùa</i> từ góc nhìn cổ mẫu	40
Tiểu kết chương 2.....	42
Chương 3. TIẾP CẬN <i>MẪU THƯỢNG NGÀN VÀ ĐỘI GẠO LÊN CHÙA</i>	
TỪ LÝ THUYẾT CỔ MẪU.....	43
3.1. Cổ mẫu Đạo Mẫu	43
3.2. Cổ mẫu ông Đùng bà Đà.....	56
3.3. Cổ mẫu rừng	66
3.4. Cổ mẫu cây đa	71
3.5. Cổ mẫu rắn.....	74
3.6. Cổ mẫu tiếng đàn, tiếng hát	80
Tiểu kết chương 3.....	89
PHẦN KẾT LUẬN.....	90
TÀI LIỆU THAM KHẢO	92

PHẦN MỞ ĐẦU

1. Lí do chọn đề tài

Nghiên cứu văn học ở nước ta đang trong quá trình đổi mới bằng nội lực và sự giao lưu với các xu hướng lí thuyết nghiên cứu văn học trên thế giới. Giới nghiên cứu văn học Việt Nam đang cố gắng tiếp cận những cái mới, tiến bộ, tìm hiểu những cái thích hợp để vận dụng vào thực tiễn nghiên cứu văn học nước nhà. Lý thuyết cổ mẫu là một trong những hướng nghiên cứu mới của nghiên cứu văn học thế giới, nhất là trong thế kỉ XX, đặc biệt là từ thế kỉ XXI đến nay.

Trong dòng chảy bộn bề của văn xuôi Việt Nam từ sau năm 1986, xu hướng văn học khai thác đề tài lịch sử và văn hóa phong tục của đất nước ngày càng rõ. Trong đó, nhà văn Nguyễn Xuân Khánh là một hiện tượng văn học “lạ” của văn học đương đại. Nguyễn Xuân Khánh chỉ thực sự thành danh khi đã bước vào tuổi “thất thập cổ lai hi”. Các giải thưởng văn học những năm qua đều vinh danh ông. Trong khi nhiều nhà văn cố gắng làm mới tác phẩm của mình bằng nhiều cách tiếp cận cuộc sống và những vấn đề khác nhau của thời đại, kể cả việc vận dụng các lý thuyết hậu hiện đại của thế giới, thì Nguyễn Xuân Khánh lại trung thành với lối viết “đặc sệt cổ điển” bằng bút lực dồi dào và vốn văn hóa uyên bác, khiến bạn đọc ngạc nhiên, thán phục.

Trong sáng tác của Nguyễn Xuân Khánh, các tiểu thuyết *Hồ Quý Ly* (2000), *Mẫu Thượng ngàn* (2006), *Đội gạo lên chùa* (2011) đã được chào đón nồng nhiệt của độc giả và tác giả đã nhận nhiều giải thưởng danh giá.

Năm 2006, tiểu thuyết *Mẫu Thượng Ngàn* ra đời, là đối tượng được nhiều nhà nghiên cứu quan tâm, tìm hiểu. Hàng loạt các bài viết về *Mẫu Thượng Ngàn* xuất hiện trên báo viết lẫn trên báo mạng như: Trần Thị An: *Sức ám ảnh của tín ngưỡng dân gian trong tiểu thuyết Mẫu Thượng Ngàn*; Vũ Hà: *Sức quyến rũ của Mẫu Thượng Ngàn*; Phạm Xuân Nguyên: *Mẫu Thượng Ngàn - Nội lực văn chương của Nguyễn Xuân Khánh*; Quỳnh Châu: *Nguyễn*

Xuân Khánh tuổi 74 và cuốn tiểu thuyết mới; Hòa Bình: Mẫu Thượng Ngàn-Cơ duyên của Nguyễn Xuân Khánh; Văn Chinh: Nơi bắt đầu Mẫu Thượng Ngàn của Nguyễn Xuân Khánh; Yên Lưu: Nỗi đau lịch sử và sự đổi thay;...

Năm 2011, *Đội gạo lên chùa* ra mắt bạn đọc; tuy có những thành công vang dội và nhận được sự quan tâm từ độc giả cũng như các nhà nghiên cứu, phê bình nhưng do thời gian xuất hiện chưa lâu nên chưa có công trình nghiên cứu chuyên sâu nào dành cho tác phẩm này. Chỉ có một số bài đăng trên báo viết và báo điện tử như: *Tiểu thuyết như một tham khảo Phật giáo* (Độc *Đội gạo lên chùa* của Nguyễn Xuân Khánh) của Mai Anh Tuấn; *Nguyễn Xuân Khánh *Đội gạo lên chùa** của Thu Hà; *Nhà văn Nguyễn Xuân Khánh *Đội gạo lên chùa** của Hoài Thương; *Kiến giải về dân tộc trong *Đội gạo lên chùa* của Nguyễn Xuân Khánh* của Đoàn Ánh Dương; *Tinh thần dân chủ Phật giáo Việt qua tiểu thuyết *Đội gạo lên chùa* của Nguyễn Xuân Khánh* của Văn Chinh; *Gừng già mới cay* của Hoài Nam.

Viết tiểu thuyết *Mẫu thượng ngàn, *Đội gạo lên chùa**, nhà văn Nguyễn Xuân Khánh luôn luôn trăn trở về những vấn đề lịch sử, văn hóa của đất nước. Đổi mới về tư tưởng quan trọng hơn đổi mới về bút pháp là mục đích chính yếu và đóng góp chính yếu của tiểu thuyết gia Nguyễn Xuân Khánh. Những lối viết tưởng như xưa cũ của ông vẫn có sức hấp dẫn lớn. Bạn đọc bắt gặp trong tiểu thuyết của ông không phải những nhân vật, sự kiện, bức tranh lịch sử đã hóa thạch mà là những chỉnh thể nghệ thuật sống động, luôn đối thoại với bạn đọc và mời gọi bạn đọc tham gia đối thoại. Tái hiện lịch sử, văn hóa, phong tục là phong nền để nhà văn đánh giá, đề xuất, kiến giải về quá khứ và gợi mở những vấn đề ngay trong cuộc sống hôm nay.

Tác phẩm của Nguyễn Xuân Khánh cho thấy rất rõ ý nghĩa của việc trở về với văn hóa dân gian trong xã hội hiện đại và vai trò của cổ mẫu. Đó chính là một trong những đặc sắc trong tác phẩm của ông. Tuy nhiên, trước Nguyễn

Xuân Khánh, đã có những nhà văn nước ngoài vận dụng cổ mẫu vào sáng tác như Franz Kafka (Tiệp Khắc), Thomas Mann (Đức), James Joyce (Ireland)... Tiểu thuyết của Nguyễn Xuân Khánh luôn khơi gợi hứng thú tìm tòi của công chúng tiếp nhận. Là một hiện tượng văn học, Nguyễn Xuân Khánh dành được nhiều sự quan tâm tìm hiểu, nghiên cứu nhưng có thể khẳng định, chưa có một công trình hoàn chỉnh nào nghiên cứu về lý thuyết cổ mẫu trong sáng tác của nhà văn này. Vì vậy, việc nghiên cứu “Tiểu thuyết *Mẫu thượng ngàn* và *Đội gạo lên chùa* của Nguyễn Xuân Khánh từ góc nhìn lý thuyết cổ mẫu” là vấn đề có cơ sở, cần thiết, có ý nghĩa khoa học và thực tiễn, góp phần nhất định cho việc gợi mở hướng mới trong nghiên cứu và giảng dạy văn học Việt nam.

2. Mục đích và nhiệm vụ nghiên cứu

Chọn nghiên cứu Tiểu thuyết *Mẫu thượng ngàn* và *Đội gạo lên chùa* của Nguyễn Xuân Khánh từ góc nhìn lý thuyết cổ mẫu, luận văn hướng tới mục đích:

(i) Tiếp tục hệ thống hóa, làm rõ thêm lý thuyết cổ mẫu.

(ii) Vận dụng lý thuyết cổ mẫu để xem xét một số cổ mẫu trong sáng tác của Nguyễn Xuân Khánh, một nhà văn khá tiêu biểu trong giai đoạn đổi mới của văn học Việt Nam từ năm 1986 đến nay.

Nhiệm vụ nghiên cứu của luận văn:

(i) Sơ lược hệ thống hóa, làm rõ các khái niệm như: cổ mẫu, biểu tượng, biểu trưng, vô thức tập thể, huyền thoại,

(ii) Bước đầu giới thiệu, phân tích con đường, các khuynh hướng, các hướng tiếp cận của phê bình cổ mẫu ở một số nước trên thế giới và ở Việt Nam qua những tư liệu đã tiếp cận được.

(iii) Chỉ ra những biểu hiện, giá trị cổ mẫu trong Tiểu thuyết *Mẫu thượng ngàn*, *Đội gạo lên chùa* của nhà văn Nguyễn Xuân Khánh từ góc nhìn lý thuyết cổ mẫu; từ đó khái quát vai trò của cổ mẫu, của văn hóa truyền thống trong đặc điểm sáng tác của nhà văn trong quá trình đổi mới văn học Việt Nam từ năm 1986 đến nay.

3. Đối tượng và phạm vi nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu: lý thuyết cổ mẫu và các cổ mẫu trong tiểu thuyết *Mẫu thượng ngàn*, *Đội gạo lên chùa* của nhà văn Nguyễn Xuân Khánh.

Nguyễn Xuân Khánh còn có một tiểu thuyết rất nổi tiếng: *Hồ Quý Ly*. Tuy nhiên, đây là tiểu thuyết có “hơi hướng” lịch sử. Hơn nữa, và đây là lý do chủ yếu, do phạm vi của luận văn thạc sĩ nên chúng tôi không đưa tiểu thuyết này vào đối tượng nghiên cứu.

4. Lịch sử vấn đề

Về lý thuyết cổ mẫu, tôi thu thập được từ các công trình nghiên cứu như: *Tâm phân học* (analytical psychology) của Karl Gustave Jung, *Nước và những giấc mơ* của Gaston Bachelard, *Giải phẫu phê bình* (anatomy of criticism) của Northrop Frye. Nguyễn Quang Huy, *Thủ dẫn vào nghiên cứu văn học từ góc nhìn cổ mẫu* (archetype). Nguyễn Thị Thanh Xuân, *Phê bình cổ mẫu và cổ mẫu nước trong văn học Việt Nam*. Nguyễn Thị Thanh Xuân, *Đi tìm cổ mẫu trong văn học Việt Nam*.

Nhìn chung các công trình nghiên cứu về cổ mẫu chưa nhiều và đây là hướng nghiên cứu mới của văn học thế giới và Việt Nam trong thế kỉ XX, đặc biệt từ nửa sau thế kỉ XX cho đến nay. Các tác giả chủ yếu đi sâu vào nghiên cứu về khái niệm cổ mẫu và mối quan hệ giữa cổ mẫu với văn học.

Nguyễn Xuân Khánh với những sáng tác từ năm 1958 (*Làng nghèo* - 1958), *Miền hoang tưởng* (1990), *Trư Cuồng*, *Hồ Quý Ly*, *Mẫu thượng ngàn*, *Đội gạo lên chùa*, *Xóm nghèo* đã nhận được sự chào đón nồng nhiệt của độc giả và hàng loạt giải thưởng danh giá. Tác phẩm của Nguyễn Xuân Khánh đã được tìm hiểu từ nhiều góc độ khác nhau như lịch sử và văn hóa Việt, yếu tố huyền thoại, những cách tân về kết cấu, vấn đề nữ quyền, v.v... song hướng tiếp cận từ góc nhìn lý thuyết cổ mẫu thì chưa được quan tâm, mặc dù cổ mẫu được sử dụng rất nhiều và góp phần quan trọng tạo nên đặc điểm sáng tác của nhà văn này.